

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»

ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Karl Joël τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Basel. — Ernst Hofmann τακτ. καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Erich Frank, τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg. — Guido Calogero τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης. — *Κ. Τριανταφυλλόπουλος* τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — August Faust ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — *Μιχ. Τσαμαδός*. — *Χ. Τζωρτζόπουλος* ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — Franz Boehm διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας. — *Παν. Κανελλόπουλος* ὑφηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — *Κωνσταντῖνος Τσαῦτσος* ὑφηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — *Ιωάν Θεοδωρακόπουλος* ὑφηγ. Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ «Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΣ»

1930

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΝ

Υ Π Ο

ΒΑΣΙΛ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ (δ. φ.)

Καθηγητοῦ Φιλοσοφίας καὶ Θεολογίας

Προδιόκησις

§ 1. Ἐννοία τῆς Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Φιλοσοφίαν καὶ σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὴν Ἐγκυκλοπαιδεῖαν, τὴν ἱστορίαν καὶ τὸ Σύστημα τῆς φιλοσοφίας.

Καθ' ὁμοιότητα πάσης εἰσαγωγῆς εἰς μάθημά τι ἢ εἰς ἐπιστήμην τινὰ οἴανδήποτε νοεῖται καὶ ὑπὸ Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν φιλοσοφίαν εἶδος τι προλεγομένων ἔκτενῶν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας, ἴδιον προπαιδευτικὸν μάθημα, μάθημα περιλαμβάνον πάσας ἐκεῖνας τὰς προκαταρτικὰς γνώσεις, αἵτινες εἶναι ἀπαραίτητοι εἰς τὸ παρασκευάσαι καὶ λειάναι τὴν ὁδὸν πρὸς τὸ τέμενος τῆς φιλοσοφίας χάριν τῶν προσιόντων αὐτῇ, εἰς τὸ ἐξοικειῶσαι μὲν πρὸς τὸ φιλοσοφικῶς διανοεῖσθαι καὶ φιλοσοφικῶς ἀντιλαμβάνεσθαι καὶ ἐπιλαμβάνεσθαι πάσης μαθήσεως καὶ ἐρεῦνης τοὺς εἰς τὸ φιλοσοφεῖν ῥέποντας καὶ εἰς μελέτας φιλοσοφικὰς προαλειφομένους, μυῆσαι δὲ αὐτοὺς εἰς τὴν οἰκείαν φύσιν καὶ τὸ εἰδικὸν ἔργον τῆς φιλοσοφίας, καὶ δὴ εἴτε ὡς πρὸς τὴν ὕλην, ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, τουτέστιν ὡς πρὸς τὸ ποιὸν καὶ τὸ ποσὸν τῶν τε καθόλου προβλημάτων τῆς φιλοσόφου ζητήσεως καὶ ἐρεῦνης καὶ τῶν περὶ τὴν λύσιν αὐτῶν διατριβόντων ἰδιαιτέρων φιλοσοφικῶν μαθημάτων ἢ ἐπιστημῶν, εἴτε ὡς πρὸς τὸ εἶδος, ὡς πρὸς τὸν τρόπον καὶ τὰ μέσα τῆς ἐξετάσεως τῶν διαφόρων ζητημάτων αὐτῆς, εἴτε τέλος ὡς πρὸς τὰ καταντήματα αὐτῆς, ὡς πρὸς τὴν εὐλυγισεῖαν μὲν καὶ εὐλογοφάνειαν τῶν κεφαλαιωδῶν τάσεων, βασιμότητα δὲ καὶ ἀσφάλειαν τῶν πορισμάτων ἐκάστου φιλοσοφικοῦ συστήματος καὶ μαθήματος.

Ἡ οὕτω νοουμένη εἰσαγωγή εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἐφάπτεται μὲν πολλαχῶς καὶ ἄλλων μαθημάτων τῆς αὐτῆς ἐπιστήμης, καὶ δὴ τῆς ἐγκυκλοπαιδείας, τῆς ἱστορίας καὶ αὐτοῦ ἔτι τοῦ συστήματος αὐτῆς, πλὴν καὶ διαστέλλεται αὐτῶν, καθόσον ἡ εἰσαγωγή οὐδὲν ἄλλο σκοπεῖ ἢ νὰ ὑποβοηθήσῃ εἰς τὴν κατανόησιν ἢ καὶ νὰ προετοιμάσῃ εἰς τὴν ὑποτύπωσιν καὶ ἀνέγερσιν τοῦ συστήματος τῆς φιλοσοφίας, ἐν ᾧ τὸ μὲν σύστημα εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀπαρτισθὲν σῶμα ἢ ἀνεγερθὲν οἰκοδόμημα τῆς φιλοσοφίας, εἴτε ἐν τῇ ὁλότητι, εἴτε ἐν τοῖς κυριωτάτοις μέρεσι καὶ μέλεσιν αὐτῆς, ἡ δὲ ἐγκυκλοπαιδεία τῆς φιλοσοφίας ἐπέχει θέσιν μικρογραφίας τινὸς τοῦ συστήματος αὐτῆς, καὶ τέλος ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ ἀνασκόπησις καὶ ἀναγραφὴ τῶν ἔκπαλαι γενομένων ἀποπειρῶν πρὸς κατεργασίαν τοῦ ὑλικοῦ καὶ πρὸς διαμόρφωσιν ὠρισμένων φιλοσοφικῶν διδαγμάτων εἴτε περὶ τινῶν εἴτε περὶ πάντων τῶν προβλημάτων τῆς φιλοσόφου ζητήσεως καὶ ἐρεῦνης.

§ 2. *Εἶδη εἰσαγωγῆς εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ διαίρεσις αὐτῆς.*

Τοὺς οὐσιώδεις καὶ διακριτικούς τούτους χαρακτῆρας δὲν ἀποβάλλει ἡ εἰσαγωγή εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ἐὰν καὶ ἄλλως ἐκληφθῇ καὶ συνταχθῇ, οὐχὶ δηλ. ὡς παρασκευὴ καὶ προπαίδευσις εἰς τὸ φιλοσοφεῖν ἐν γένει, ἀλλὰ μερικώτερον ὡς μᾶλλον ἢ ἥττον ἐκτενῆς πρόλογος ἢ προεἰσαγωγή εἰς τὸ φιλοσοφεῖν καθ' ὠρισμένην τινὰ ἀντίληψιν τῶν φιλοσοφικῶν ζητημάτων, καθ' ὠρισμένον σύστημα, εἴτε ὅτε τὸ σύστημα ἔχει ἤδη πρότερον ἀναφανῆ καὶ ὀπωσδήποτε ἐγκριθῆ καὶ ἐπικρατήσῃ, εἴτε ὅτε τὸ πρῶτον νῦν λαμβάνει ἀρχὴν καὶ σύστασιν καὶ προβάλλεται εἰς ἔγκρισιν καὶ ἀποδοχὴν.

Ἐν ἀμφοτέραις ταύταις ταῖς περιπτώσεσιν εὐνόητον ὅτι εἰσχωρεῖ διαφορὰ καὶ περὶ τὴν οἰκονομίαν, καὶ περὶ τὴν εἰς διάφορα κεφάλαια καὶ διάφορα μέρη διαίρεσιν τῆς εἰσαγωγῆς, ἐπειδὴ διαφορὰ ἀντιλήψεων περὶ τοῦ ποσοῦ καὶ τοῦ ποιοῦ τῶν λυτέων φιλοσοφικῶν προβλημάτων δύναται νὰ ὑπάρχῃ καὶ κατὰ τὴν ἐπὶ τὸ γενικώτερον ἐκδοχὴν τοῦ ἔργου τῆς εἰσαγωγῆς, ὑπάρχουσα δὲ νὰ ἐπιδράσῃ καὶ εἰς τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην διάταξιν τῶν κατ' αὐτήν. Ἀπλουστέρα καὶ τοῖς ὡς ἄνω προταχθεῖσι περὶ τῆς ἐννοίας καὶ τοῦ ἔργου τῆς εἰσαγωγῆς μᾶλλον σύμφωνος φαίνεται ἡμῖν ἡ ἐξῆς διαί-

ρεσις αὐτῆς. Πρῶτον δηλ. θὰ ἐξετασθῆ ὅτι καὶ οἴκοθεν προβάλλεται ὡς πρῶτον, τὶ μὲν νοεῖται ὑπὸ τὸ φιλοσοφεῖν κατὰ τε τὸ σημανόμενον τοῦ ὀνόματος ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ χρήσει καὶ στενωτέρᾳ αὐτοῦ ἐκδοχῇ, πῶς δὲ καὶ ἐκ τίνων ἀφορμῶν λαμβάνει ἀρχὴν καὶ σύστασιν τὸ εἰδικῶς ὑπὸ τὸ ὄνομα ἐκεῖνο νοούμενον ὡς τε ῥοπή καὶ κλίσις καὶ ὡς ἰδιαιτέρα τοῦ πνεύματος διάθεσις καὶ εὐφυΐα εἰς τὸ φιλοσοφικῶς διανοεῖσθαι καὶ φιλοσοφικῶς ἀντιλαμβάνεσθαι καὶ ἐπιλαμβάνεσθαι πάσης ζητήσεως καὶ ἐρεῦνης. Θὰ ἐξετασθῆ ἔπειτα τίνα ἔχει προβλήματα καὶ μέρη ἡ φιλοσοφία καὶ τίς ὁ κύκλος καὶ διάκοσμος τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων ἢ ἐπιστημῶν. Τελευταῖον δὲ θὰ ἀναγραφῶσιν αἱ κυριώταται τῶν καθόλου τε καὶ ἐν ταῖς ἐπιμέρους φιλοσοφικαῖς ἐπιστήμαις ἔκπαλαι φερομένων ἢ κρατουσῶν τάσεων καὶ θεωριῶν, θὰ ἀνακριθῆ δὲ ἡ οἰαδήποτε ἀξία αὐτῶν καὶ χρησιμότης. Οὕτω δὲ ἔχει νὰ διατρίψῃ ἡ εἰσαγωγή εἰς τὴν φιλοσοφίαν περὶ τρία τινὰ

Α' περὶ τὸ βάθος ἢ τὴν ἐννοιαν τῆς φιλοσοφίας αὐτῆς καὶ τοὺς ὄρους τῆς γενέσεως αὐτῆς.

Β' περὶ τὸ πλάτος ἢ τὰ προβλήματα καὶ μαθήματα αὐτῆς.

Γ' περὶ τὴν διευκρίνησιν τῶν κυριωτάτων ἐν τῷ φιλοσοφεῖν καὶ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα τῶν προβλημάτων τῆς φιλοσόφου ζητήσεως καὶ ἐρεῦνης φερομένων ἔκπαλαι τάσεων καὶ θεωριῶν καθ' ἑαυτές τε καὶ καθ' ἣν ἔχουσιν ἔστω καὶ σχετικὴν τίνα ἀξίαν καὶ χρησιμότητα εἰς διαφώτισίν τινά περὶ τῶν μυστηρίων τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ βίου.

§ 3. *Ἱστορία καὶ βιβλιογραφία τῆς Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν φιλοσοφίαν.*

Καίτοι ὡς ἰδιαίτερον καὶ ὁπωσδήποτε μεθοδικῶς διηρθρωμένον μάθημα ἀνήκει εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ἡ εἰσαγωγή εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ὅμως ὑπὸ στοιχειώδη τινὰ μορφήν, ὡς τις ἀπόπειρα ἐξοικειώσεως πρὸς τὸ ἔργον καὶ πληροφορίας περὶ τῆς ἀξίας καὶ χρησιμότητος τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἀρκούντως ἀρχαία καὶ κατὰ τοῦτο οὐ μόνον μέρη καὶ κεφάλαια ὅλα πλατωνικῶν διαλόγων (λ. χ. Φαίδρου, Συμποσίου) δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ὁπωσδήποτε ἀναπληροῦντα τὴν εἰρημένην ἀνάγκην, ἀλλὰ μνημονεύονται ἐκ τῆς ἀρχαιότητος καὶ εἰδικαί τινες πραγματεῖαι ἐν εἴδει λόγων προτρεπτικῶν εἰς τὴν σπουδὴν καὶ μελέτην τῆς φιλοσοφίας. Ἦσαν τοιοῦτοι

ὁ ἀπολεσθεὶς Προτρεπτικὸς τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ ὁμοίως ἀπολεσθεὶς καὶ ὁμοίως φύσεως Προτρεπτικὸς τοῦ Κικέρωνος, ὁ ἐπιγραφόμενος Ὀρτήσιος (*Hortensius*) καὶ οἱ περισωθέντες Λόγοι προτρεπτικοὶ τοῦ Ἰαμβλίχου ¹).

Στοιχειώδεις εἶναι καὶ αἱ ἀπὸ τῶν Μέσων χρόνων γνωσταί, οἵαι Μιχαὴλ Ψελλοῦ (11ος αἰὼν) Εἰσαγωγή εἰς τὴν φιλοσοφίαν

Ῥοβέρτου *Kildwardby* (ἀρχιεπισκόπου Καντουαρίας ἀπὸ τοῦ 13 αἰῶνος) *De ortu et divisione philosophiae*—καὶ ἔτι πρότερον τοῦ ἐκ τοῦ ἀράβων φιλοσόφων Ἀλφαράβη (ἀπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος λήγοντος) *De scientiis*, ἐν ἐπεξεργασίᾳ τοῦ Ἰσπανοῦ Δομενίκου Γρανδιοκλίνου (ἀπὸ τοῦ 12 αἰῶνος) ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *De divisione philosophiae*. Εἰς ταῦτα δύνανται νὰ προστεθῶσι καὶ ἄλλα ὡς Οὐγανος τοῦ ἐξ Ἀγίου Βίκτωρος († 1148) *Eruditionis didascalicae* ἢ *Didascalion libri VIII*. Μιχαὴλ τοῦ Σκώτου († 1234) ἐν ἀποσπάσμασι περισωθείσα ἐν τῷ Βιγκεντίου τοῦ Βελλοβακηνοῦ († 1264) *Speculum doctrinale, historische, morale*.

Καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις τὰ πρῶτα δοκίμια ἦσαν μᾶλλον ἢ ἤττον στοιχειώδη καθ' ὕλην τε καὶ κατ' εἶδος. Ἐκ τούτων εἶναι καὶ ἡ τοῦ ἡμέτερου Ἰωάννου Καντονῆ († 1761) Εἰσαγωγή εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ὡς καὶ ἡ Ἐυγενίου τοῦ Βουλγάρεως Εἰσαγωγή εἰς τὴν φιλοσοφίαν Γραβιζάνδου (1805). Ὅπωςδὴποτε εὐπρόσωποι εἶναι ἡ τοῦ *J. J. Walseh* καὶ ἡ τοῦ *Heidenreich* (*Encyclopaedische Einleitung in das Studium der Philosophie*, 1793), ὡς καὶ ἡ μικρὸν πρότερον (1789) ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τοῦ Brieglieb *Εἰσαγωγή εἰς τὰς φιλοσοφικὰς ἐπιστήμας*.

Πλείονες καὶ τελειότεραι εἶναι αἱ ἐκδοθεῖσαι ἀπὸ τῆς 19ης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἔξῃς, καὶ δὴ ἡ τοῦ *Herbart* (τὸ πρῶτον τὸ 1813), ἡ τοῦ *Erhardt* (1824), ἡ τοῦ *Sundissen* (1827) ἡ τοῦ *Reichlin-Meldegg* (1870), ἡ τοῦ *Strumpell* (1886), ἡ τοῦ *H. Struve* (ῥωσιστὶ 1890), ἡ τοῦ *Eisler*, ἡ τοῦ *Paulsen*, ἡ τοῦ *Wundt*, ἡ τοῦ *Cornelius*, ἡ τοῦ *Külpe*, ἡ τοῦ *Jerusalem*, ἡ τοῦ *Natorp*, ἡ

¹) Ἐπιθὶ τοῦ συγγραφέως Ἐγχειρίδιον ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας Τόμ. Α' § 80,2. 125. 145.

τοῦ Windelband, ἢ τοῦ Endres, ἐκ δὲ τῶν προσφάτων ἢ τοῦ Aloys Müller, καὶ ἢ τοῦ James H. Ryans (of the faculty of philosophy in the catholic University of New York), An Introduction to philosophy.

ΚΕΦΑΛΙΟΝ Α΄

Τὸ βάθος ἢ ἡ ἔννοια τῆς φιλοσοφίας, καὶ οἱ ὄροι τῆς γενέσεως αὐτῆς.

§ 4. Ἡ ἀρχικὴ καὶ κατὰ ἔτυμον ἐκδοχὴ τῆς φιλοσοφίας.

Τὸ ὄνομα φιλοσοφία (φιλόσοφος, φιλοσοφεῖν), τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἀνάγον μέχρι τῆς 5' πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, εἰς αὐτόν, ὡς λέγεται, τὸν Πυθαγόραν, κατὰ μικρὸν δὲ ἀποβὰν παγκοίνου καὶ παγκοσμίου χρήσεως, ἔσχε μὲν ἀπὸ πρώτης ἀρχῆς εὐφημον τὴν χρῆσιν πρὸς δήλωσιν σεμνοῦ τινος καὶ λόγου ἀξίου, πλήν δὲν εἶχε καὶ πάντοτε μίαν καὶ τὴν αὐτὴν σημασίαν, ἀλλὰ κατὰ καιροῦς, κατὰ τὴν διαφορὰν τῆς ἀναπτύξεως καὶ μορφώσεως τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λαῶν ἐξελήφθη καὶ διαφόρως, καὶ δὴ τὸ μὲν πρῶτον ἐν εὐρυτέρᾳ, ἐφεξῆς δὲ ἐν στενωτέρᾳ καὶ στενωτάτῃ σημασίᾳ, ἀκολουθοῦν τῇ τύχῃ καὶ τῇ ἐκδοχῇ αὐτοῦ τούτου τοῦ δευτέρου στοιχείου τοῦ ἔτύμου αὐτοῦ, τοῦ σοφοῦ ἢ τῆς σοφίας, ὡς τις ἔρως, ὡς τις σπουδὴ καὶ μελέτη τῆς σοφίας. Καὶ τὸ ὄνομα δηλ. τοῦτο ἐχρησιμοποιήθη κατὰ καιροῦς καὶ ἐν εὐρυτέρᾳ καὶ ἐν στενωτέρᾳ, καὶ ἐν κοινοτέρᾳ καὶ ἐν ἀδικωτέρᾳ, καὶ ἐν πρακτικωτέρᾳ καὶ ἐν θεωρητικωτέρᾳ σημασίᾳ. Κατὰ τὴν εὐρυτέραν αὐτοῦ χρῆσιν ἐσήμαινε τὸ ὄνομα σοφὸς τὸν εἰδότα, τὸν εἰδήμονα, τὸν ἔμπειρον καὶ δεξιὸν περὶ τι, εἴτε περὶ τέχνην τινὰ εἴτε περὶ τὰ τοῦ βίου, ἰδίου τε καὶ κοινοῦ, ἐν ᾧ κατὰ τὴν στενωτέραν αὐτοῦ ἐκδοχὴν ἐδήλου πάντα διανοητικῶς ἀνεπτυγμένον, πάντα πνευματικῶς μεμορφωμένον, τὸν ἐπὶ παιδείᾳ καὶ μαθήσει, ἐπὶ γνώσεσι καὶ ἐπιστημοσύνῃ διακρινόμενον τῶν ἄλλων καὶ ὅπωςδήποτε διακρίνοντα. Μετὰ τῆς τελευταίας ταύτης συνέχεται προφανῶς καὶ ἡ πρὸς τὸ φιλομαθῆς καὶ φιλομάθεια συνωνυμικὴ χρῆσις τοῦ φιλόσοφος καὶ φιλοσοφία, καθ' ἣν ἐκδοχὴν κάλλιστα δύναται

νά χαρακτηρισθῆ ὡς φιλόσοφος πᾶς ἄνθρωπος, ὡς ἐκ φύσεως μάλλον ἢ ἦττον φιλομαθής, ὡς «φύσει τοῦ εἰδέναι ὀρεγόμενος» καθὰ λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (Μετὰ τὰ φυσικὰ Α', 1).¹⁾

§ 5. Τὸ φύσει φιλομαθὲς καὶ τὸ βιοτικὸν ἐνδιαφέρον.

Καὶ οὕτως ὅμως, ὡς ἀπλῆ φυσικὴ φιλομάθεια ἐκλαμβανομένη, δὲν συμπίπτει μὲν ἢ φιλοσοφία πρὸς ὅ,τι εἰδικῶς ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐπεκράτησε νᾶ κοῖται, πλὴν ἀποτελεῖ, καὶ ὑπὸ τὴν στοιχειωδεστάτην αὐτῆς μορφήν, τὴν τῆς ἀπλῆς περιεργίας, τὴν πρώτην ἀφειτηρίαν πρὸς τὴν οὕτω νοουμένην φιλοσοφίαν, πρὸς τὸ εἰδικῶς φιλοσοφεῖν, ὑποκινουμένη καὶ ὑποστηριζομένη ὑφ' ὧν ἔχομεν ἄλλων ὁρμῶν, ἐπίσης φυσικῶν ὁρμῶν, προκαλουσῶν τὸ ἐνδιαφέρων ἡμῶν, καὶ ἐκ τῶν πρώτων τὸ ἐνδιαφέρων ἡμῶν τὸ βιοτικόν. Τὸ φύσει δηλ. τοῦ εἰδέναι ὀρέγεσθαι εἶναι μὲν τις ὁρμὴ ἐκ τῶν ἀνωτέρων καὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἰδιαζουσῶν, πλὴν δὲν ὑφίσταται ὅλως κεχωρισμένη ἀφ' ὧν ἔχομεν ἄλλων ὁρμῶν φυσικῶν, οὐδὲ ἐνεργεῖ πάντῃ ἀσχέτως πρὸς αὐτάς, ἀλλὰ διατελεῖ ἐν συναφείᾳ πρὸς αὐτάς, καὶ πρώτιστα πρὸς τὴν θεμελιωδεστάτην ἐξ αὐτῶν, τὴν τῆς αὐτοσυντηρησίας, καὶ ἐν τῇ τοιαύτῃ συναφείᾳ ἐκδηλοῦται κατὰ πρῶτον καὶ ἐνεργεῖ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίδρασιν ταύτης τε καὶ πάντων τῶν πρὸς τὸ εἶναι ἡμῶν ἀναγκαιούτων βιοτικῶν ὄρων. Ἡ ὁρμὴ τῆς αὐτοσυντηρησίας, ἐκ τῶν κοινῶν πάσῃ τῇ ἐμψύχῳ κτίσει, εἴαν μὴ καὶ πᾶσι τοῖς ἐνοργάνοις, δὲν εἶναι μὲν προφανῆς πάντοτε καὶ αἰσθητὴ ἀνὰ πᾶσαν κίνησιν καὶ ἐνέργειαν, ὑπάρχει ὅμως καὶ ἐνεργεῖ πάντοτε ὑποσυνειδήτως, ἀναφαίνεται δὲ ἐν πάσῃ τῇ ἰσχύϊ αὐτῆς ἐν ὄρα κινδύνου, οἴσοσδήποτε καὶ ἂν εἶναι οὗτος καὶ ὀθενδήποτε καὶ ἂν προέρχεται, εἴτε ἐξ ἐλλείψεως τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαιούτων, εἴτε ἐξ ἐπηρειῶν τῆς ἀψύχου φύσεως εἴτε ἐξ ἐπιβουλῶν ἄλλων ἐμψύχων ὄντων, καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν ὁμοειδῶν καὶ ὁμοφύλων, ὑπὸ τῆς αὐτῆς ὁρμῆς τῆς αὐτοσυντηρησίας ἢ καὶ ὑπὸ ἄλλων ἐμφύτων ὁρμῶν ἐλαυνομένων. Οὕτως ὑφίσταται τις διηνεκῆς ἀγὼν περὶ ὑπάρξεως, καὶ ἐν τῇ πάλῃ ταύτῃ τοῦ βίου ὑποκύπτει ὡς εἰκὸς ὀπωσδήποτε ὁ ἀσθενέστερος.

Τοῦ γενικοῦ κανόνος ἥκιστα ἀποτελεῖ ἐξαίρεσιν ὁ ἄνθρωπος.

¹⁾ Πλείονα περὶ τούτων ἐπιθι τοῦ συγγραφέως ἐνθα ἀνωτέρω § 1.

σωματικῶς δὲ μὴ ἔχων τὰ πρωτεῖα τῆς ῥώμης θὰ ὑπέκυπτε πλειστάκις ἐν τῷ περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνι, ἐὰν τὸ ἀπὸ τῆς σωματικῆς ῥώμης ἔλλειπον δὲν ἀνεπλήρου παρ' αὐτῷ ἢ νοημοσύνη, ὅχι διότι αὕτη ἀποκλειστικῶς αὐτῷ μόνῳ ἰδιάζει, οὐδὲ διότι ἐπέχει παρ' αὐτῷ τὴν θέσιν τοῦ μόνου τοῖς ἄλλοις ἐμψύχοις ἰδιάζοντος ὀρμεμφύτου, ἀλλὰ διότι καὶ ὀρμεμφύτου μετέχουσα ἔχει τοῦτο τὸ διάφορον, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη νοημοσύνη εἶναι δεκτικὴ τῆς ἐπὶ πλεῖον ἀναπτύξεως καὶ τελειοποιήσεως, ὡς τοιαύτη δὲ καθιστᾷ αὐτὸν ἱκανὸν εἰς τὸ ἀναζητεῖν καὶ ἐπινοεῖν ἄλλοτε ἄλλα ὄπλα καὶ μέσα πρὸς τε εὐμαρεστέραν πληρωσίνων ἔχει ἀναγκῶν καὶ πρὸς κρεῖττονα διεξαγωγὴν τοῦ περὶ ὑπάρξεως καὶ εὐμαροῦς ὑπάρξεως ἀγῶνος, ἐν ᾧ τὸν αὐτὸν ἀγῶνα ἀγωνίζονται τὰ ἄλλα ζῶα ἀπὸ ἀμνημονεύτου χρόνου κατὰ τὸν ἀπ' ἀρχῆς ἐκάστῳ γένει καὶ εἶδει ἰδιάζοντα ὁμοιόμορφον τρόπον. Ἡ ἔστιν ὅτε καὶ παρὰ τισιν ἐξ αὐτῶν παρατηρουμένη δεκτικότης ἐπὶ τὸ κρεῖττον τελεῖται ὑπὸ ξένην χειραγωγίαν καὶ ὀφείλεται εἰς ἔθισμὸν τὸν ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου.

Φύσει δεκτικοὶ τῆς οἴκοθεν ἐπιδόσεως καὶ τελειοποιήσεως ἔχοντες δὲ νὰ ἀγωνισθῶσι τὸν αὐτὸν περὶ ὑπάρξεως καὶ εὐμαροῦς ὑπάρξεως ἀγῶνα κατὰ τῶν παντοίων κωλυμάτων καὶ κινδύνων, περιήλθον οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ πρώτης ἀρχῆς εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ παρατηρῶσι καὶ νὰ περιεργάζωνται τὰ περὶ αὐτοὺς ὑπάρχοντα καὶ συμβαίνοντα, ἐκ περιεργίας μὲν πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς συμφύτου αὐτοῖς φιλομαθείας, οὐχ ἥττον ὅμως καὶ ἐξ ἄλλου ἐλατηρίου, καὶ χάριν ὠφελείας, ἵνα ἀποφεύγωσι μὲν τὰς ἐνδεχομένας ἀπὸ τοῦ περιβάλλοντος ζημίας, πορίζωνται δὲ καὶ τὰ συντελοῦντα πρὸς τὰς ἰδίας χρείας καὶ πρὸς εὐμαρεστέραν ἱκανοποίησιν αὐτῶν ¹⁾).

§ 6. Αἱ ἐμπειριογνώσεις καὶ ἡ χρησιμότης αὐτῶν εἰς τὸ φιλοσοφεῖν.

Αἱ ὡς ἄνω ὑπὸ τῶν βιοτικῶν ἀναγκῶν καὶ τοῦ βιοτικοῦ ἐνδιαφέροντος ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς συμφύτου φιλομαθείας ἢ περιεργίας ὑπαγορευόμεναι παρατηρήσεις πορίζουσι τὰ πρῶτα οὕτως εἰπεῖν ἀποθέματα, τὰς πρώτας ἐκεῖνας πρακτικὰς γνώσεις, αἵτινες διὰ τῆς

¹⁾ Ἐπιθι αὐτόθι § 1.

μνήμης φυλαττόμεναι συνιστώσι καὶ τὰς πρώτας ἐμπειρίας καὶ ἐμπειριογνωσίας τῶν ἀνθρώπων. Αὗται, ὀλίγαι ὡς εἶκος καὶ ἑλλιπεῖς ἐν τῇ ἀρχῇ, πολλαπλασιάζονται κατὰ μικρὸν καὶ συμπληροῦνται καθεξῆς κατὰ τὰς διαδοχὰς τῶν γενεῶν, καθόσον δηλ. ἐκάστη γενεά, παραλαμβάνουσα παρὰ τῆς προλαβούσης κεφάλαιον τι γνώσεων καὶ ἐμπειριῶν, δύναται εὐκολώτερον νὰ κερδαίνῃ ἀπὸ τοῦ ὑπάρχοντος κεφαλαίου καὶ νὰ μεταβιβάσῃ εἰς τὰς ἐπερχομένας τὸ παραληφθὲν κεφάλαιον μετὰ τόκου καὶ ἐπιτοκίου. Καθόσον ὅμως αἱ τοιαῦται γνώσεις ἀφορμὴν καὶ ἐλατήριον κύριον ἔχουσι τὰς βιοτικὰς ἀνάγκας, εὐνόητον ὅτι ἢ αὐξήσεις αὐτῶν δὲν δύναται νὰ εἶναι πάντοτε οὔτε σταθερὰ καὶ ὁμαλή, οὔτε βεβαία καὶ ἀσφαλής, ἀλλ' ἐπέρχονται πολλάκις καὶ χρόνοι, καθ' οὓς καὶ αὐτὸ ἤδη τὸ ἤδη κεκτημένον κεφάλαιον κινδυνεύει ἐκ παντοίων περιστάσεων δυσμενῶν νὰ ἐλαττωθῇ, ἢ τοῦλάχιστον νὰ ἀποβῇ νεκρὸν, ὅταν μάλιστα καὶ αἱ τοῦ βίου ἀνάγκαι μένωσι ἀναύξητοι ἢ καὶ περιστέλλονται, καὶ ἐπέρχηται τις ἰσορροπία μεταξὺ τῶν τοῦ βίου ἀναγκῶν καὶ τοῦ ποσοῦ τῶν ἀποτεταμιευμένων γνώσεων, μέχρις οὔ εὐνοϊκώτεραι περιστάσεις παρουσιάσωσι νέας ἀφορμὰς παρατηρήσεων καὶ νέα ἐλατήρια ἐξετάσεως καὶ ἐρεῦνης, καὶ οἱ ἄνθρωποι πλὴν τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀπλῶς ζῆν, τοῦ ὅσον ἀποζῆν, ἢ καὶ τοῦ ὁπωσδήποτε ἀνεκτῶς καὶ εὐμαρῶς ζῆν, εὐκαιρήσωσι νὰ ἀφορῶσι καὶ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ὡς ἔνεστιν εὖ, τοῦ εὐμαρέστερον καὶ εὐμαρέστατα ζῆν.

Καὶ οὕτως ὅμως, καὶ παρὰ πᾶσαν τὴν σπουδαιότητα, ἣν τὸ βιοτικὸν ἐνδιαφέρον καὶ αἱ ἀνάγκαι τοῦ ζῆν καὶ τοῦ εὖ ζῆν ἔχουσιν εἰς τὸ παρατηρεῖν καὶ περιεργάζεσθαι τὰ περὶ ἡμᾶς ὄντα καὶ συμβαίνοντα καὶ εἰς τὸ προσκτιᾶσθαι παντοίας γνώσεις καὶ ἐμπειρίας ἐπὶ ἐξασφαλίσαι τοῦ ζῆν καὶ τοῦ εὖ ζῆν, ὑπὸ μόνων τῶν ἐλατηρίων τούτων ἀγόμενοι δυσκόλως θὰ ἐξήρχοντο οἱ ἄνθρωποι τῶν ὀρίων τῆς ἀπλῆς ἐμπειρίας καὶ τῶν βιωφελῶν γνώσεων, εἴαν μὴ εἶχον καὶ ἄλλα ἐλατήρια ζητήσεως καὶ ἐρεῦνης, ἐλατήρια ὑψηλότερον ἔχοντα χαρακτῆρα καὶ ἰδανικώτερον, τὰ ἐνδιαφέροντα τὰ πνευματικά, τοῦτο μὲν τὸ ἐνδιαφέρον τὸ θεωρητικόν, τὸ γινώσκειν χάριν τῆς γνώσεως, τοῦτο δὲ τὸ ἐνδιαφέρον τὸ ἠθικὸν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τὸ θρησκευτικόν. Προηγεῖται βεβαίως τὸ βιοτικὸν ἐνδιαφέρον, ὀρθὸν δὲ εἶναι τὸ

παλαίφατον ἐκεῖνο πρῶτον τὸ ζῆν καὶ ἔπειτα τὸ φιλοσοφεῖν (primum vivere, deinde philosophari), καὶ κατὰ τοῦτο πολλὴν ἔχουσι ῥοπὴν καὶ εἰς τὴν φιλόσοφον ἔρευναν αἱ ἐμπειρίαὶ καὶ αἱ βιωφελεῖς γνώσεις, ὡς συντελοῦσαι εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ ζῆν καὶ τοῦ εὖ ζῆν κατὰ τὸ ἐνὸν καὶ παρέχουσαι τὴν ἀπαιτουμένην ἀνεσιν εἰς τὸ ἀφορᾶν καὶ πρὸς ἄλλα ὑψηλότερα καὶ ἰδανικώτερα σπουδάσματα τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Ἄνευ ὅμως τοιούτων πνευματικωτέρου χαρακτήρος ἐνδιαφερόντων θὰ ὑπῆρχον μὲν ἐμπειρίαὶ καὶ γνώσεις βιωφελεῖς, οὐχὶ ὅμως καὶ φιλοσοφία καὶ φιλοσοφεῖν ἐν τῇ εἰδικῇ τοῦ ὀνόματος τούτου ἐκδοχῇ.

§ 7. Ἡ φιλοσοφία καὶ τὰ πνευματικὰ ἐνδιαφέροντα εἰδικώτερον ἢ ἄλλα καὶ τὰ ἐλατήρια τὰ πνευματικὰ ἐκφράζουσι μὲν τι ἀνώτερον, οὐχὶ ὅμως ἐπίσακτόν τι καὶ τεχνητόν. Εἶναι καὶ ταῦτα ὡς τόσαι ἀνάγκαι τῆς ἀνωτέρας, τῆς πνευματικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, καὶ καθ' ὁμοιότητα τῶν σωματικῶν αὐτοῦ ἀναγκῶν, ἅμα ἐκδηλούμεναι, χρίζουσι ἀναλόγου τροφῆς πρὸς ἱκανοποίησιν, τὸ μὲν πρῶτον ὡς εἰκὸς στοιχειώδους, ἔπειτα δὲ ὄλονέν στερεωτέρας. Καὶ πρῶτον τὸ ἐνδιαφέρον τὸ θεωρητικόν, κατὰ τὰ πρῶτα ἤδη τῆς ζωῆς ἐμφανιζόμενον ὑπὸ τύπον περιεργίας καὶ φιλομαθίας, ἀρέσκειται ἐν ἀρχῇ εἰς τὴν ἀκρόασιν νέων διηγημάτων καὶ ἀφελῶν μύθων καὶ εἰς τὴν παρατήρησιν καὶ ἐξέτασιν τῶν ἐν τῷ στενῷ κύκλῳ ἐκάστου ὑπαρχόντων καὶ γινομένων, ἐπεκτεῖνον δὲ ἐφεξῆς τὸν κύκλον τῆς παρατηρήσεως καὶ ἐξετάσεως προχωρεῖ βαθμηδὸν ἀπὸ τῶν ἐγγυτέρων πρὸς τὰ ἀπώτερα, ἀπὸ τῶν ἔξω πρὸς τὰ ἔσω, ἀπὸ τῶν μερικῶν πρὸς τὰ γενικά, ἀπὸ τῶν προφανῶν καὶ γνωρίμων πρὸς τὰ ἀφανῆ καὶ ἄγνωστα, ζητεῖ δὲ νὰ μάθῃ καὶ νὰ γνωρίσῃ ὅχι τὸ τοιοῦτον διὰ τὴν ὠφέλειαν καὶ χρησιμότητα τῆς γνώσεως εἰς τὰς βιοτικὰς ἀνάγκας ἐν τῷ ἀγῶνι τοῦ βίου ἢ χάριν τοῦ εὖ καὶ εὐμαρῶς ζῆν, ὅσον χάριν τῆς γνώσεως αὐτῆς, πρὸς κορεσμόν οὕτως εἶπεῖν τῆς πνευματικῆς πείνης.

Καὶ τὸ ἠθικὸν ἐνδιαφέρον, στοιχειωδῶς μόνον παρατηρούμενον καὶ παρ' ἄλλοις τισὶν ἐκ τῶν ἐμπύχων, ἰδιάζει τῷ ἀνθρώπῳ ὑπ' ἀμφοτέρας αὐτοῦ τὰς ὄψεις, τὴν τε στενὴν καὶ ἰδιωτικὴν, καὶ τὴν εὐρυτέραν καὶ κοινωνικὴν, ἰδιάζει δὲ ὅχι ὡς τι ἐθιστὸν ἀπλῶς καὶ

ἐπείσακτον, ἀλλ' ὡς ἀπορρέον καὶ τοῦτο ἀπὸ τῆς ἀνωτέρας καὶ πνευματικωτέρας αὐτοῦ φύσεως. Καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν ἐκδηλοῦται ὡς εὐαρέσκεια ἢ δυσαρέσκεια, ὡς χαρὰ ἢ λύπη ἐπὶ τοῖς καλῶς ἢ κακῶς παρ' ἡμῖν ἢ παρὰ τῶν ἄλλων σπουδαζομένοις καὶ διαπραττομένοις κατὰ ἢ παρὰ τὰ καθιερωμένα ἠθῆ καὶ νόμιμα, καὶ τὸ πρῶτον ἀρκούμενον εἰς τὴν γνῶσιν καὶ διάγνωσιν τῶν καλῶν διαθέσεων, τῶν καλῶν βουλήσεων καὶ πράξεων ἀπὸ τῶν ἐναντίων, προβαίνει κατὰ μικρὸν καὶ εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῶν διεπόντων αὐτὰς γενικωτέρων νόμων καὶ κανόνων, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἔλεγχον, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀνάκρισιν καὶ ἐκτίμησιν τῶν λόγων καὶ ἐπιχειρημάτων, τῶν οἴκοθεν ἢ ἐτέρωθεν προβαλλομένων ὑπὲρ ἢ κατὰ τῆς ὀρθότητος καὶ τοῦ ἔγκυρου τῶν ὅπωςδῆποτε παραδεδεγμένων καὶ κρατούντων νόμων καὶ κανόνων τῆς ἠθικῆς βουλήσεως καὶ πράξεως, τῆς ἠθικότητος ἢ ἀνηθικότητος τῶν ἀνθρωπίνων προθέσεων καὶ ἐνεργειῶν τῶν τε κατ' ἰδίαν καὶ κατὰ ἄτομον καὶ τῶν καθ' ὁμάδας καὶ κατὰ κοινωνίας.

Καὶ τὸ θρησκευτικὸν δὲ ἐνδιαφέρον, ἐκ τῶν ἐπὶ γῆς ὄντων τῶ ἀνθρώπῳ μόνῳ ἰδιάζον, καὶ ὑπὸ μορφὴν ἰδίου τινὸς καὶ δυσπεριγράπτου συναισθήματος ἐκφαῖνον μίαν τῶν πρώτων ἰδιοτήτων τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ζωῆς, δὲν ἐπαναπαύεται εἰς μόνον τὸ ἀκαθόριστον συναίσθημα ἢ εἰς γενικὰς τινὰς καὶ ἀορίστους ἐννοίας περὶ τοῦ θείου καὶ τῶν ὑπεργείων, ἀλλ' ἐνεργεῖ καὶ ὡς ἐλατήριον ζητήσεως καὶ ἐξετάσεως, διεγείρον παρ' ἑκάστῳ μᾶλλον ἢ ἦττον ἰσχυρῶς πόθον τινὰ εἰς τὸ μανθάνειν καὶ γινώσκειν τι ἀκριβέστερον περὶ τοῦ κόσμου ἐκείνου, ἐξ οὗ πιστεύει ὅπωςδῆποτε ἐξαρτώμενα καὶ τὰ καθ' ἑαυτὸν, καὶ τὰ ἀνθρώπινα, περὶ αὐτοῦ τοῦ θείου καὶ περὶ τῆς πρὸς αὐτὸ σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου, τοσοῦτω μᾶλλον, ὅσῳ τὸν κόσμον ἐκείνον ὑπολαμβάνει ὡς ἔχοντα οὐ μικρὰν ὄψιν ἐπὶ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ τίχης, παρούσης τε καὶ μελλούσης.

Τούτου δὲ ἔνεκα τὸ θρησκευτικὸν ἐνδιαφέρον, ἐν συνδυασμῷ μετὰ τοῦ ἠθικοῦ καὶ τοῦ θεωρητικοῦ ἐνδιαφέροντος, ὑπῆρξεν ἔκπαιλαι μήτηρ καὶ τροφὸς ἀμέσως μὲν τοῦ θεολογεῖν, ἐμμέσως δὲ τοῦ φιλοσοφεῖν ἐν τῇ στενῇ τοῦ ὀνόματος τούτου ἐκδοχῇ, ὡς τοιοῦτον ἐλατήριον ζητήσεως καὶ μελέτης, ὅπερ ἀνυποῦν τὴν διάνοιαν ἀπὸ τῶν ἐπιγείων εἰς τὰ ἐπουράνια, ἀπὸ τῶν μεταβαλλομένων καὶ φθι-

ρομένων εἰς μόνιμα καὶ διαρκῆ, ἀπὸ τῶν ἀσθενεστέρων καὶ ἀτελῶν εἰς ἰσχυρότερα καὶ τελειότερα, μετὰ ἢ ἄνευ τῆς ἀπὸ ἰδίας θείας ἀποκαλύψεως ῥοπῆς καὶ βοήθειας συνετέλεσε κατὰ μικρὸν εἰς τὴν γένεσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν διαφόρων ἐκείνων δοξασιῶν καὶ πεποιθήσεων περὶ τοῦ θεοῦ καὶ περὶ τῆς πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον σχέσεως αὐτοῦ, αἰτίνας, ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν μεταδιδόμεναι καὶ ἐν τῇ ποικιλίᾳ καὶ ταῖς παραλλαγαῖς αὐτῶν, ἱκανοποιοῦν ἐπὶ αἰῶνας ὄλους καὶ ἔτι ἱκανοποιοῦσιν οὐ μόνον τὰς θρησκευτικὰς καὶ ἠθικὰς ἀνάγκας τῶν λαῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ θεωρητικὸν αὐτῶν ἐνδιαφέρον περὶ τῆς ἀρχῆς, τῆς πορείας καὶ τοῦ τέλους τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ὄντων καὶ γινομένων ¹⁾).

§ 8. Ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ἀπορία καὶ σκέψις.

Ἄλλ' ἢ ἱκανοποίησις τῶν πνευματικῶν ἡμῶν ἀναγκῶν δὲν εἶναι οὔτε παρὰ πᾶσιν οὔτε παρὰ τοῖς αὐτοῖς πάντοτε ἡ αὐτή, ἀλλὰ κατὰ τὸ συμβαῖνον ἐν τῇ σωματικῇ πείνῃ καὶ ἐν τῇ ὑλικῇ πενίᾳ δύναται ἄλλοτε καὶ παρ' ἄλλοις νὰ εἶναι ἄλλη, ἀναλόγως νῦν μὲν τῆς ἐντάσεως τῆς ἐμφύτου φιλομαθείας, νῦν δὲ τῆς ὑπαρχούσης ἐλλείψεως ἢ στερήσεως, ἄλλοτε τῆς ἐκάστου πνευματικῆς καταστάσεως ἢ τοῦ βαθμοῦ τῆς ὀριμότητος αὐτοῦ, καὶ ἄλλοτε τῆς ποιότητος τῶν διατιθεμένων μέσων πρὸς πλήρωσιν τῆς ὑφισταμένης πνευματικῆς ἀνάγκης. Ὅπως δηλ. ὄρεξις καὶ ἐπιθυμία πράγματός τινος τότε μόνον καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ὑφίσταται, ὅτε καὶ ἐφ' ὅσον ὑπάρχει ἔλλειψις καὶ στέρησις τοῦ ἐφετοῦ, οὕτω καὶ ἡ ἐμφυτος φιλομάθεια, ὡς ὄρεξις καὶ ἐπιθυμία τοῦ εἰδέναι, ὑποτίθησι στέρησιν τινὰ καὶ ἀνάγκην, ἔστω καὶ μετρίαν καὶ μερικήν, ὑφίσταται δὲ ἐπὶ τοσοῦτον μόνον, ἐφ' ὅσον δὲν αἴρεται ἢ στέρησις καὶ μένει ἀπλήρωτος ἢ ἀνάγκη, ἐφ' ὅσον δηλ. ὑπάρχει ἄγνοια, καὶ οὐ μόνον ἀντικειμενικῶς, ὡς ἄγνοια πραγματικῆ, ὀλικῆ ἢ μερική, ἀλλὰ καὶ ὑποκειμενικῶς, ὡς συναίσθησις τῆς ὑπαρχούσης ἀγνοίας ²⁾). Ταύτης ἔκφρασις καὶ ἐκδήλωσις εἶναι

¹⁾ Ἐπιθι αὐτόθι § 3.

²⁾ Εὐνόητον ὅτι ἡ συναίσθησις αὕτη ὁμοίως ἐλλεῖπει καὶ ὅταν ἀγνοῶν τις πράγματι ἀντικειμενικῶς, νομίζῃ ὑποκειμενικῶς ὅτι γνωρίζει. Κατὰ τοῦτο δὲν ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ τῆς γνώσεως τῆς κατὰ ἀλήθειαν καὶ τῆς γνώσεως τῆς κατὰ δόκησιν ἢ οἴησιν. Ἐν ὅσῳ νομίζει τις ὅτι γινώσκει, καὶ γι-

ὅτι ἡμεῖς μὲν κοινῶς ὀνομάζομεν ἀπορίαν, ὁ δὲ Πλάτων ἐχαρακτήριζεν ὡς θαυμασμὸν ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ τοῦ ἀγνοουμένου, ἐπὶ τῇ ὑπονοίᾳ ὧν ἐγκλείει μυστηρίων ὁ πρῶτιστος οὗτος ὄρος καὶ ὁ ἀπαραίτητος μοχλὸς πρὸς πᾶσαν ἀπόπειραν ζητήσεως καὶ ἐξετάσεως τοῦ ἀγνοουμένου ἐπὶ διαφωτίσει περὶ αὐτοῦ.

Καθὼς δὲ ἡ ἔντασις τῆς στερήσεως καὶ τὸ μέτρον τῆς συναισθήσεως αὐτῆς, οὕτω καὶ ὁ βαθμὸς τῆς πνευματικῆς ὠριμότητος ἔχει ἀνάλογον ὄσπῃ ἐπὶ τῆς ἱκανοποιήσεως τῆς ὑπαρχούσης πνευματικῆς ἀνάγκης, ἐπὶ τῆς ἀποπείρας πρὸς διαφώτισιν τοῦ ἀγνοουμένου, καὶ ἐν ᾧ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἡλικίας καὶ ἐν ὑποδειεστέρα βαθμίδι τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως εἶναι εὐϊκανοποίητος, ἐν μείζονι βαθμῷ τῆς μορφώσεως ἀποβαίνει ἀπαιτητικωτέρα, προβαίνει δὲ τοῦτο πολλάκις μέχρι τοιούτου, ὥστε δοξασίαι καὶ πεποιθήσεις, τέως ἱκανοποιητικαὶ καὶ καθ' ἑαυτὰς ὄχι ἄλογοι οὐδὲ ἀβάσιμοι, ἀποβάλλουσι πρὸς καιρὸν ἢ καὶ διαρκῶς τὴν πειστικὴν αὐτῶν δύναμιν καὶ ἐπιβολήν, καὶ τὸ πνεῦμα, περιηγόμενον εἰς ὅτι ὀνομάζομεν σκέψιν, εἰς ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ὀρθότητος καὶ ἀσφαλείας τῶν πρὶν ὡς ἀληθῶν πιστευομένων, αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νέας ζητήσεως καὶ ἐρεῦνης καὶ τοῦτο ὄχι πλέον πρὸς ἀπλῆν μάθησιν, χάριν προσκτιήσεως οἷωνδήποτε γνώσεων, ἀλλὰ πρὸς ἀπόκτησιν γνώσεων βεβαίων καὶ ἀσφαλῶν, πρὸς εὐρεσιν τῆς ἀληθείας αὐτῆς.

Μόνον ἡ τοιαύτη μετὰ προλαβοῦσάν τινα σκέψιν καὶ ἀμφιβολίαν ἐκδηλουμένη τάσις καὶ σπουδὴ πρὸς περαιτέρω περὶ τῶν ἀπορουμένων ζήτησιν, χάριν ἀληθοῦς περὶ αὐτῶν γνώσεως καὶ ἐπιστήμης, ἀποτελεῖ τὸ ἰδίως φιλοσοφεῖν, τὴν κατ' ἐξοχὴν οὕτω καλουμένην φιλοσοφίαν, ἐν τῇ στενωτάτῃ καὶ εἰδικῇ τοῦ ὀνόματος ἐκδοχῇ, οὔτε

νώσκει καλῶς, δὲν δύναται νὰ αἰσθάνηται ἐν ἑαυτῷ ἀνάγκην τινὰ μαθήσεως τοῦ ἐγνωσμένου· εἶναι τὸ αὐτὸ ὡς ἐὰν πράγματι γινώσκει, καὶ ἔχει ἐφαρμογὴν καὶ ἐπὶ ἐπὶ τούτου τὸ λέγειν «ὁ γὰρ τις οἶδε, τί καὶ βούλεται μαθεῖν;» ὡς λέγει καὶ ὁ Πλάτων «Θεῶν οὐδεὶς φιλοσοφεῖ, οὐδ' ἐπιθυμεῖ σοφὸς γενέσθαι· ἔστι γάρ. Οὐδ' εἴ τις ἄλλος σοφός, οὐ φιλοσοφεῖ. Λυτὸ γὰρ τοῦτο ἔστι χαλεπὸν ἀμαθία, τὸ μὴ ὄντα καλὸν κάγαθὸν μηδὲ φρόνιμον, δοκεῖν αὐτῷ ἱκανόν. Οὐκ οὐκ ἐπιθυμεῖ ὁ μὴ οἰόμενος ἐνδεής εἶναι οὐδ' ἂν οἴηται μὴ ἐπιδεισθαι» (Συμπ. 103).

δηλ. ὡς ἀπλῆν τινα καὶ μᾶλλον ἢ ἦτιον ἰσχυρὰν τάσιν φιλομαθείας καὶ ἐφέσεως πρὸς παιδείαν καὶ μόρφωσιν, κατὰ τὴν ἀνωτέρω (§ 7) ὑποδειχθεῖσαν εἰρουτέραν αὐτοῦ ἐκδοχὴν, οὔτε πάλιν ἐν τῇ ἐννοίᾳ εὐστοχίας περὶ τὴν λύσιν τὴν ὀρθὴν τῶν μεγάλων προβλημάτων τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ βίου, ἀλλ' ἔστω καὶ ὡς σπουδὴν μόνην, καὶ ὡς ἐνασχόλησιν τοῦ πνεύματος πρὸς εὔρεσιν τῆς ζητουμένης λύσεως, πρὸς εὔρεσιν τῆς περιμαχίτου περὶ αὐτῶν ἀληθείας, πρὸς ἀπόκτησιν ἀσφαλῶν γνώσεων περὶ τε τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς πορείας καὶ τῶν νόμων καὶ τοῦ τέλους τῶν καθόλου ἐν τῷ μακρῷ καὶ ἐν τῷ μικρῷ κόσμῳ ὑπαρχόντων τε καὶ τελουμένων, πρὸς μόρφωσιν ἐνιαίας τινὸς καὶ ἰκανοποιητικῆς κοσμοθεωρίας.

Καὶ παρίσταται μὲν οὕτως ἡ σκέψις ὡς ὁ ἀναγκαῖος ὄρος τοῦ φιλοσοφεῖν, ὡς ὁ πρόδρομος καὶ προάγγελος τῆς φιλοσοφίας, πλὴν πᾶσα σκέψις δὲν εἶναι γόνιμος καὶ διεγερτικὴ πρὸς τὸ φιλοσοφεῖν, ἀλλ' ὑπάρχει καὶ σκέψις στείρα καὶ ἄγονος, ὅταν ἡ γεννηθεῖσα ἀμφιβολία δὲν εἶναι πρόσκαιρος καὶ μερική, εἰς ὁρισμένα τινὰ προβλήματα τοῦ βίου καὶ τῆς ὑπάρξεως ἀφορῶσα, ἀλλὰ γενικὴ καὶ ῥιζική, περιλαμβάνουσα πάντα τὰ προβλήματα τῆς ὑπάρξεως καὶ διαμφισβητοῦσα τῷ ἀνθρώπῳ πᾶσαν δύναμιν καὶ ἰκανότητα εἰς τὸ ἐξιχνιάζειν τὴν ζητουμένην περὶ τῶν ὄντων καὶ τῶν γινομένων ἀλήθειαν. Ἡ τοιαύτη σκέψις, καθισταμένη σκεπτικισμός, διαρκῆς τις δηλονότι καὶ καθ' ἕξιν διάθεσις τοῦ πνεύματος, ἀποβαίνει ὀλεθρία εἰς τὸ φιλοσοφεῖν, ὡς ἐκ τῶν προτέρων ἀναιρετικὴ πάσης φιλοσόφου ζητήσεως καὶ ἐρεῦνης, καίτοι ἐν τῇ πράξει, κατὰ εὐτυχίᾳ πρὸς τὴν θεωρίαν ἀντίφασιν, δὲν κατορθοῖ νὰ ἀποσβέσῃ ὀλοσχερῶς πάντοτε πᾶσαν φυσικὴν τάσιν πρὸς τὸ ἐνδιαφέρεσθαι καὶ μανθάνειν περὶ τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ δικαίου¹⁾).

§ 9. Ἡ κατ' ἐξοχὴν φιλοσοφία καὶ αἱ λοιπαὶ ἐπιστῆμαι.

Ἀνώτεραι τῶν παραλυτικῶν ἐπηρειῶν τοῦ σκεπτικισμοῦ καὶ προὔποτεθεῖσαι τὸ δυνατόν τῆς εὔρέσεως τῆς ἀληθείας ἔστω καὶ σχετικῶς καὶ ἐν τοῖς κατὰ μέρος, διατρίβουσι περὶ τὴν ἀναζήτησιν ὡς ἔνεστι πλείστων καὶ ἀσφαλῶν γνώσεων καὶ αἱ λοιπαὶ ἐπιστῆμαι.

¹⁾ Ἐπιθι τοῦ συγγραφέως ἐνθα ἀνωτέρω § 3.

πᾶσαι, ὅσαι ὁμοίαν ἔχουσαι ἀρχὴν καὶ ἀφειτηρίαν, τὰς παντοίας ἀνάγκας τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἀνωτέρας τε καὶ κατωτέρας, ἀφορῶσι μὲν πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν τούτων, πλὴν ἐπιδιώκουσι τὴν τούτων ἱκανοποίησιν οὐχὶ δι' οἰωνδήποτε ἐμπειριῶν καὶ ἐμπειριογνωσιῶν, ἀλλὰ διὰ γνώσεων ὑπερβαινουσῶν τὰς ἀπλᾶς ἐμπειρίας, διὰ γνώσεων ὡς οἶόν τε πληρεστέρων καὶ ἐξηκριβωμένων, ἀναζητοῦσα ἑκάστη τὰς εἰς τὸν ἴδιον κύκλον ἀνηκούσας, ἀλλαι μὲν τὰ μαθηματικά, τὰ περὶ ποσᾶ καὶ μεγέθη διατρίβοντα καὶ εἰδολογικὸν ἔχοντα χαρακτῆρα, ἀλλαι δὲ αἱ λεγόμεναι *θετικά*, αἱ ἔχουσαι ἐμπειρικὸν χαρακτῆρα καὶ περιστρεφόμεναι περὶ τὰ καθόλου ἢ ἐπὶ μέρους ὑπάρχοντά τε καὶ συμβαίνοντα, εἴτε ἐν τῇ κτίσει τῇ ἀλόγῳ, ὑπεργείῳ τε καὶ ἐπιγείῳ, εἴτε παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἐν τοῖς ἀνθρώπινοις κατὰ τὰς ποικίλας ἐκφάνσεις τῆς συστάσεως, καταστάσεως, τῆς δράσεως καὶ τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν. ¹⁾

Καὶ εἶναι μὲν κατὰ τοῦτο εὐλόγος ἡ συσχέτισις καὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν μετὰ τῆς φιλοσοφίας, ὡς ἀμφοτέρων ζητητικῶν τῆς ἀλη-

¹⁾ Αἱ *θετικά* λεγόμεναι ἐπιστήμαι, αἱ περὶ τὴν ἀλογον κτίσιν τὴν ὑπεργειον διατρίβουσαι, ἀποτελοῦσι τὴν *Ἀστρονομίαν*, ἐν τῇ εὐρυτάτῃ αὐτῆς ἐκδοχῇ, μετὰ πασῶν τῶν διαιρέσεων καὶ ὑποδιαιρέσεων ἢ διακλαδώσεων αὐτῆς εἰς ἰδιαίτερα μαθήματα. Ἐκ δὲ τῶν περὶ τὰ ἐπίγεια καθόλου διατριβουσῶν αἱ μὲν εἶναι γενικώτεραι, ὡς ἡ καθόλου *Φυσικὴ καὶ Χημεία*, αἱ δὲ εἰδικώτεραι, *Μετεωρολογία* μὲν περὶ τὰ ἐν τῷ ἀέρι συμβαίνοντα, *Γεωγνωσία* δὲ ἢ *Γεωλογία* καὶ *Ὄρυκτολογία* περὶ τὰ ἀνόργανα καὶ ἄψυχα, καὶ *Βιολογία* (*Βοτανικὴ* τε καὶ *Ζωολογία* καὶ *Παλαιοζωολογία*) περὶ τὰ ἐνόργανα καὶ ἔμψυχα τῶν ὄντων, περὶ τὸν βίον, περὶ τὴν ἀρχὴν, τὴν συγκρότησιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν πάσης ὀργανικῆς τε καὶ ζωϊκῆς ὑπάρξεως. Πλείονες καὶ ποικιλώτεραι αἱ εἰδικῶς περὶ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰ ἀνθρώπινα διατρίβουσαι, καὶ δὴ αἱ μὲν περὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, εἴτε ὡς *Μορφολογία* (*Ἀνατομικὴ*, *Ἱστολογία*, *Ἐμβρυολογία*) εἴτε ὡς *Φυσιολογία*, εἴτε ὡς *Ἰατρικὴ* καὶ *Ἵγιεινὴ*, αἱ δὲ μᾶλλον περὶ τὴν ψυχὴν, ὡς *Ἐμπειρικὴ Ψυχολογία*, καὶ ἀλλαι περὶ τὸ συναμφότερον, ψυχὴν τε καὶ σῶμα, καὶ τὰς τούτων ἐκδηλώσεις ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς αἱ λεγόμεναι *Ἠθικαὶ ἐπιστήμαι* (*Sciences morales*) ἐν τῇ εὐρυτέρῃ ἐκδοχῇ τοῦ χαρακτηρισμοῦ, περιλαμβάνουσαι τὰς τε *ἱστορικὰς* ἐπιστήμας (*Πολιτικὴν ἱστορίαν*, *Ἱστορίαν* τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν τεχνῶν, *ἱστορίαν* τῶν ἠθῶν καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, *Ἀρχαιολογίαν*, *Ἐπιγραφικὴν*, *Νομισματικὴν* καὶ ἄλλας παρομοίας), καὶ τὰς *φιλολογικὰς* (τὴν ἰδίως *Φιλολογίαν* ἢ *Γραμματολογίαν*, *Παλαιογραφίαν*, *Γλωσσολογίαν*) καὶ τὰς *πολιτικὰς* καὶ *κοινωνιολογικὰς* (*Πολιτειολογίαν*, *Νομικά* ἢ *Νομολογίαν*, *Πολιτικὴν οἰκονομίαν*, *Στατιστικὴν* καὶ εἴτινας ἄλλας τοιαύτας).

θείας, πλὴν ἢ ἀλήθεια ἢ ὑπὸ ἑκατέρων ἐπιζητούμενη οὔτε κατὰ βάθος οὔτε κατὰ πλάτος εἶναι ἢ αὐτή. Ἡ ἀλήθεια ἢ ὑπὸ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν ἐπιζητούμενη ἔχει ἀναφορὰν εἰς τὰ γένη καὶ εἰς τὰ εἶδη τῶν ἐπὶ μέρους ὄντων καὶ γινομένων. Καὶ ζητεῖ μὲν ἑκάστη ἐπιστήμη νὰ ὑπαγάγῃ τὰ μερικώτερα ὑπὸ τὰ γενικώτερα καὶ τὰ ἐπὶ μέρους γεγόμενα ἀνάγουσα εἰς τοὺς γενικοὺς αὐτῶν νόμους νὰ εὕρῃ τὴν ἀπλουστάτην καὶ φυσικὴν αὐτῶν ἐξήγησιν. Πλὴν τὰ γενικὰ ταῦτα εἶναι τοιαῦτα μόνον ἐν σχέσει πρὸς τὰ ὑπ' αὐτὰ ὑπαγόμενα, οὐχὶ δὲ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ, οὕτως ὥστε τὰ περὶ αὐτῶν λεγόμενα, ἰσχύοντα εἰς τὰ ἀμέσως ὑπ' αὐτὰ ὑπαγόμενα, δὲν ἰσχύουσιν ἀναγκαίως καὶ περὶ πάντων τῶν ἐπὶ μέρους ὄντων καὶ γινομένων. Τοῦναντίον δὲ ἢ ἀλήθεια ἢ ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας ἐπιζητούμενη ὑποτίθεται ὡς γνώσις βεβαία καὶ ἀσφαλὴς τῶν καθ' ἑαυτὰ γενικῶν καὶ ὡς ἰσχύουσα περὶ παντός, ὅτι ὑπάρχει κοινὸν εἰς πάσας τὰς ἐπὶ μέρους ἐπιστήμας.

Καὶ ἡ μέθοδος δὲ τῆς ζητήσεως τῆς ἀληθοῦς γνώσεως δὲν εἶναι ἢ αὐτὴ εἰς τὰς ἐπὶ μέρους ἐπιστήμας καὶ εἰς τὴν ἰδίως φιλοσοφίαν. Κατ' ἀμφοτέρας τὸ ζητούμενον εἶναι αἱ γενικαὶ ἀρχαὶ καὶ οἱ γενικοὶ νόμοι, σχετικῶς μὲν ταῖς ἄλλαις ἐπιστήμαις, ἀπολύτως δὲ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, σκοπὸν δὲ ἔχει ἢ τοιαύτη ζήτησις τοῦτον, ὅπως τὰ ἐπὶ μέρους ὄντα καὶ γινόμενα, ὑπαγόμενα εἰς τοὺς διέποντας αὐτὰ νόμους ὡς τινὰς παράγοντας αὐτῶν εὕρωσι τὴν ἀπλὴν καὶ ἀβίαστον αὐτῶν ἐξήγησιν, τὴν ἐξήγησιν τὴν ἀληθινήν. Πλὴν ἄλλως ἀναζητοῦνται οἱ γενικοὶ οὗτοι παράγοντες ἐν ταῖς ἐπὶ μέρους ἐπιστήμαις καὶ ἄλλως ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, ἀναλυτικῶς ἢ ὀπισθοδρομικῶς ἐν ἐκείναις (a principiatis ad principia), συνθετικῶς ἢ προχωρητικῶς ἐν ταύτῃ (a principiis ad principia). Ἐπειδὴ δυσπαράδεκτος εἶναι τῷ ἀνθρώπινῳ νῶ ἢ ὑπόνοια ὅτι οἱ γενικοὶ νόμοι καὶ αἱ γενικαὶ ἀρχαὶ εἶναι προῖόν τῶν καθ' ἕκαστα ὄντων καὶ γινομένων, εὐνόητος δὲ φαίνεται ἢ ἐναντία ὑπόθεσις, διὰ τοῦτο ἔγει μὲν ἢ συνθετικὴ μέθοδος φύσει καὶ καθ' ἑαυτὴν τὰ πρωτεῖα, εἶναι ὁμῶς ὑστέρη ὡς πρὸς ἡμᾶς, τοὺς ἀμέσως γνωρίζοντας τὰ καθ' ἕκαστα. Τοῦναντίον δὲ ἢ ἀναλυτικὴ μέθοδος, καίπερ ἔχουσα τὰ πρωτεῖα ὡς πρὸς ἡμᾶς, τοὺς ἀμέσως γνωρίζοντας τὰ καθ' ἕκαστα, ὑστερεῖ ὁμῶς ὡς πρὸς τὰ φύσει καὶ καθ' ἑαυτὰ πρότερα, ὡς ὑπάρχοντα ἡμῖν

ἄγνωστα ἐκ τῶν προτέρων. Θὰ ἦτο βεβαίως ἀσφαλῆς ἢ ἐπιζητού-
μένη ἐξήγησις τῶν ὄντων καὶ τῶν γινομένων, ἐὰν καὶ ὀρμώμενοι
ἀπὸ τῶν φύσει μὲν ὑστέρων, ὡς πρὸς ἡμᾶς ὅμως προτέρων, ἠδυνά-
μεθα νὰ στοχασθῶμεν ἀσφαλῶς τῶν πρὸς ἡμᾶς ὑστέρων, φύσει ὅμως
προτέρων. Τότε, ἀναχωροῦντες ἀπὸ τῶν ἀσφαλῶν τούτων, ἔστω καὶ
ἐκ τῶν ὑστέρων προσκτιθέντων, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὑπαγάγωμεν
καθεξῆς τὰ ἐπὶ μέρους ὄντα καὶ γινόμενα εἰς τὰ γενικώτερα, καὶ
ταῦτα εἰς τὰς ἰδίας καὶ γενικωτάτας αὐτῶν ἀρχὰς καὶ αἰτίας. Ἐπειδὴ
ὅμως ἡ ἀπειρος πληθὺς καὶ ποικιλία τῶν καθ' ἕκαστα καὶ τῶν ἐπὶ
μέρους σχέσεων αὐτῶν καθιστᾷ δυσχερῆ καὶ ἐπισφαλῆ τὴν ἀναδρο-
μικὴν ἀνεύρεσιν τῶν γενικῶν αὐτῶν νόμων καὶ αἰτιῶν, διὰ τοῦτο
παρίσταται ὡς ἐπιβεβλημένη ἡ ἀνάγκη τῆς ἐπὶ τὸ συντομώτερον καὶ
συνοπτικώτερον καὶ ὡς ἀπ' εὐθείας ἐπιτεύξεως τοῦ ζητουμένου, ἢ
ἀνάγκη τῆς εἴτε κατὰ διαίσθησίν τινα ἢ θυμοσοφίαν ἢ θεοσοφίαν,
εἴτε διὰ τῆς κατὰ λόγον νοήσεως καὶ ἐπινοήσεως, εἴτε καὶ κατ' ἀνα-
λογίας τινὰς ἀπὸ τῶν ἐγνωσμένων ἀναζητήσεως καὶ ἀνευρέσεως τῶν
ἄγνωστων γενικῶν ἀρχῶν καὶ αἰτιῶν.

§ 10. *Συγκυρία ἢ ἐπαφή τῆς φιλοσοφίας μετὰ τῶν λοιπῶν
ἐπιστημῶν καὶ αὐτοτέλεια αὐτῆς.*

Τῆς τοιαύτης μεθόδου, τῆς ζητούσης τὴν ἐξήγησιν τῶν ἐξηγή-
σεως χρηζόντων δι' ὑποθέσεων καὶ θεωριῶν, εἴτε ἀμέσως καὶ ἐκ τῶν
προτέρων, εἴτε καὶ κατ' ἀναλογίαν τινὰ τῶν λογισμῶν συλλαμβανομέ-
νων, ποιοῦνται βεβαίως· χρῆσιν οὐχὶ σπανίως καὶ αἱ ἄλλαι ἐπιστῆ-
μαι, εἰς ὅσα ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐκάστη περιοχῇ ἔχουσιν ἀπορήματα καὶ
προβλήματα ἐκ τῶν ὑστέρων ἅλυστα, πρᾶττουςαι δὲ τοῦτο ὑπερβαί-
νουσιν ὡς εἰκὸς τὰ ὅρια τῆς καθ' ἀπλῆν ἐμπειρίαν ζητήσεως καὶ
ἐρεῦνης, καὶ εἰσέρχονται εἰς ἄλλο ἔδαφος, τὸ τῆς φιλοσόφου ζητή-
σεως καὶ ἐρεῦνης, ἔστω καὶ περιοριζομένη ἐκάστη εἰς τὰ ἴδια
αὐτῆς ζητήματα καὶ προβλήματα. Καὶ οὕτως ὅμως, καὶ παρὰ
τὴν δυσχέρειαν, τοῦ ἀποκλειστικοῦ περιορισμοῦ εἰς τὴν ἰδίαν περιοχὴν
διὰ τὸ συναφὲς καὶ ἀλληλουχὲς πλειόνων κύκλων καὶ παραγόντων,
ὑπάρχουσι καὶ ἕτερα ζητήματα καὶ προβλήματα, διάφορα μὲν τῶν
ἐκάστη ἐπιστήμη ἰδιαζόντων καὶ ὡς τινος φιλοσόφου ζητήσεως καὶ
ἐρεῦνης χρηζόντων, κοινὰ δὲ πάσαις ταῖς ἐπὶ μέρους ἐπιστήμαις

καὶ χρήζοντα ὁμοίως ζητήσεως καὶ ἐρεῦνης ἐμφιλοσόφου, τὰ προβλήματα τοῦ εἶναι καὶ τοῦ γίνεσθαι, τῆς μονιμότητος καὶ τῆς μεταβολῆς, τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ αἰτιατοῦ, τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἐνεργείας, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων πάντων αὐτὸ τὸ λογικὸν πρόβλημα, τὸ πρόβλημα τοῦ νοεῖν καὶ τοῦ γινώσκειν, ἅτινα πάντα ὡς γενικωτέρας φύσεως καὶ μὴ εἰδικῶς ὑπαγόμενα εἰς μίαν τινὰ τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν, καθιστῶσιν ἀπαραίτητον τὴν ὑπαρξιν ἄλλης τινὸς γενικωτέρου χαρακτηῆρος καὶ περὶ αὐτὰ ταῦτα κατ' ἰδίαν διατριβούσης ἐπιστήμης, τῆς φιλοσοφίας αὐτῆς, νοουμένης, ὡς εἴρηται, ἐν τῇ εἰδικωτάτῃ τοῦ ὀνόματος χρήσει.

Τοιοῦτον ὑπάρξεως λόγον ἔχουσα ἡ φιλοσοφία καθόλου, καὶ ἐν πρώτοις ὡς λογικὴ τε καὶ γνωσιολογία καὶ ὡς οὕτω καλουμένη πρώτη φιλοσοφία ἢ μεταφυσικὴ, εἶναι ἰδία τις γενικὴ καὶ θεωρητικὴ ἐπιστήμη αὐτοτελὴς καὶ αὐτόνομος, διατρίβουσα δὲ περὶ τὰ γενικωτέρου χαρακτηῆρος προβλήματα τῆς ὅλης ὑπάρξεως καὶ ζωῆς, δὲν ἀποκλείεται μὲν, καὶ ὀφείλει μάλιστα νὰ χρησιμοποιοῖ δεόντως τὰς εὐστόχους καὶ εὐδοκίμους ἀποδειχθείσας μεθόδους τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν καὶ τὰ ἀσφαλῆ αὐτῶν πορίσματα καὶ ἐπιτεύγματα, πλὴν δὲν ἀσχολεῖται περὶ ὅ,τι καὶ ἐκάστη ἐξ ἐκείνων, περὶ τὰ ἐπὶ μέρους εἶδη τῶν ὄντων καὶ τῶν γινομένων, ἀλλὰ περὶ τὰς πρώτας καὶ πᾶσαν ἄμεσον παρατήρησιν καὶ ἐμπειρίαν ὑπερβαινούσας ἀρχὰς τῆς ὅλης ὑπάρξεως καὶ ζωῆς, περὶ τὰ λογικὰ τε καὶ γνωστικά, οὐσιαστικά τε καὶ δυναμικά, ποιητικά τε καὶ τελικὰ αἷτια τῶν ἐν τῷ μεγάλῳ τε καὶ τῷ μικρῷ κόσμῳ ὄντων καὶ γινομένων, ἐπισκοποῦσα τῷ νῷ καὶ ἀναζητοῦσα τῷ λογισμῷ τὴν πρώτην καὶ αἰδίον αὐτῶν ἀρχήν, τὴν ὑποκειμένην αὐτοῖς εἴτε οὐσίαν καὶ ὑπόστασιν, εἴτε δύναμιν καὶ ἐνέργειαν, τὰς προσοῦσας αὐτοῖς ἰδιότητας καὶ ποιότητες, τὸ ἐν αὐτοῖς μόνιμον καὶ μεταβλητόν, τοὺς γενικοὺς νόμους τοὺς διέποντας τὰς ἐκδηλώσεις αὐτῶν πάσας, ὑλικὰς καὶ πνευματικάς, ὡς καὶ τὴν αἰτιώδη πάντων συνάφειαν καὶ ἀλληλουχίαν καὶ τοὺς σκοποὺς τοὺς τελικοὺς, πρὸς διαμόρφωσιν γενικῆς τινος συμφυοῦς καὶ συμπαγοῦς καὶ τῶν φαινομένων ἀντιφάσεων τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ βίου διαλυτικῆς τε καὶ ἐλευθέρως κοσμοθεωρίας ἐπὶ ἱκανοποιήσει τῶν ἐλλόγων

ἀποριῶν τοῦ ὧς ἀληθῶς φιλομαθοῦς καὶ φιλοσόφου πνεύματος. ¹⁾

§ 11. Διακυμάνσεις περὶ τὴν ἐκδοχὴν τῆς φιλοσοφίας ἐν τῇ σειρῇ τῶν ὄντων.

Τὴν ὧς ἄνω ἐκδοχὴν καὶ διατύπωσιν τῆς ἔννοιᾳς καὶ τοῦ ἔργου αὐτῆς δὲν εἶχεν ἀπὸ πρώτης ἀρχῆς ἡ φιλοσοφία, οὐδὲ ὑπὸ πάντων τῶν κατὰ καιροὺς φιλοσοφησάντων ἐξελήφθη αὕτη καὶ καθωρίσθη ὁμοιομόρφως, ἀλλ' εἶχε καὶ κατὰ τοῦτο ἀοριστίας καὶ διακυμάνσεις, καὶ οὐ μόνον ἄλλοτε μετὰ ἐλάσσονος καὶ ἄλλοτε μετὰ μείζονος σαφηνείας καὶ εὐκρινείας ἀπεδίδετο ἡ ἔννοια αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔργον αὐτῆς ἐξελαμβάνετο νῦν μὲν εὐρύτερον, νῦν δὲ στενώτερον. Θὰ εἶχε τοῦτο οὐδὲν τὸ παράδοξον, εἰὰν συνέβαινε ἐν μόνῃ τῇ ἀρχῇ, ὅτε οἱ τὸ πρῶτον ἐπιληφθέντες τῆς ἐξετάσεως τῶν ὄντων καὶ τῶν γινομένων δυσκόλως θὰ ἠδύναντο νὰ ἔχωσι πλήρη καὶ σαφῆ ἔννοιαν τοῦ ἰδίου ἔργου. Τὸ αὐτὸ ὅμως παρατηρεῖται καὶ ὕστερον, καὶ ἐν πολλῶ μεταγενεστέροις καὶ ἐν αὐτοῖς ἔτι τοῖς νεωτέροις χρόνοις, ὅτε ἀποδίδεται μὲν ἡ ἔννοια τῆς φιλοσοφίας μετὰ πλείονος σαφηνείας, ἀλλὰ τὸ ἔργον αὐτῆς ἐκλαμβάνεται ὑπ' ἄλλων μὲν εὐρύτερον, ὑπ' ἄλλων δὲ στενώτερον τοῦ δέοντος. Ἐκ τούτου δὲ καὶ ἡ ποικιλία τῶν ὀρισμῶν καὶ ἐκδοχῶν τῆς φιλοσοφίας, ἡ παρατηρουμένη παρὰ διαφοροῖς, καὶ τοῖς μάλιστα προέχουσι φιλοσόφοις τῆς τε ἀρχαιότητος καὶ τῶν ἐφεξῆς χρόνων, μέσων τε καὶ νεωτέρων.

Οἱ κορυφαῖαι τῆς ἀρχαιότητος περιελάμβανον μὲν ὑπὸ τὸ ἔργον τῆς φιλοσοφίας τὴν ἐξέτασιν τῶν τοῦ κόσμου παντός, ὄρωμένου τε καὶ νοουμένου, τῆς ἐξετάσεως ὅμως ταύτης δὲν ἐπελαμβάνοντο πάντες κατὰ τὸ αὐτὸ πλάτος καὶ ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, ἀλλ' οἱ μὲν περιορίζοντο ὧς τὰ πολλὰ εἰς τὰ φυσικὰ ἢ εἰς τὰ καθόλου, εἰς τὰς γενικὰς τῶν ὄντων ἀρχὰς καὶ αἰτίας, ἰδανικὰς τε καὶ ὑλικὰς, καὶ εἰς τὴν τούτων προσαρμογὴν πρὸς ἐξήγησιν τῶν ἐπὶ μέρος γενῶν καὶ εἰδῶν τῶν ὄντων. (Ὁ Πλάτων καὶ οἱ περὶ αὐτὸν Ἀκαδημαῖκοί). Οἱ δὲ συμπεριελάμβανον εἰς τὴν ἔρευναν καὶ αὐτὰ τὰ ἐπὶ μέρος, ὡσεὶ ὑπὴγον ὑπὸ τὴν φιλοσοφίαν καὶ ὅσα νῦν αὐστηρῶς διαστέλλονται αὐτῆς, καὶ οὐ μόνον τὰ μαθηματικὰ καὶ τὴν ἀστρονομίαν, ἀλλὰ καὶ

¹⁾ Ἐπιθετὴ ἐνθα ἀνωτέρω § 4 τῆς Ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας τοῦ συγγραφέως.

τὴν γεωγραφίαν, καὶ τὴν ζωολογίαν καὶ τὴν μουσικὴν καὶ εἴτινα ἄλλην τοιαύτην ἱστορικὴν ἢ ἐμπειρικὴν μάθησιν. Ὡς τοιοῦτοι διεκρίθησαν ἐκ τῶν ἀρχαίων καὶ Δημόκριτος μὲν ὁ ἀτομικός, μάλιστα δὲ ὁ Ἀριστοτέλης καὶ οἱ περὶ αὐτὸν Περιπατητικοί. Ἄλλοι δὲ πάλιν, ὡς πρῶτον καὶ κύριον ἔργον τῆς φιλοσοφίας τιθέμενοι τὴν ἐξέτασιν τῶν ἠθικῶν καὶ ἀνθρωπολογικῶν τμημάτων, τῶν ἀμέσως σχετιζόμενων μετὰ τοῦ εὐδαίμονος βίου, δὲν ὀλιγώρουν μὲν καὶ τῶν ἄλλων ζητημάτων, τῶν λογικῶν ἢ διαλεκτικῶν, τῶν φυσικῶν, τῶν κοσμολογικῶν καὶ τῶν θεολογικῶν, πλὴν διέτριβον περὶ αὐτὰ μόνον ὡς βοηθητικὰ εἰς τὸν κύριον ἐκεῖνον στόχον τῆς φιλοσοφίας, τὴν παρασκευὴν καὶ προσπόρισιν τοῦ εὐδαίμονος βίου. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ πλεῖστοι τῶν μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη φιλοσοφησάντων παρ' Ἑλλησι καὶ Ῥωμαίοις, ἡγουμένων τῶν Ἐλασσόνων Σωκρατικῶν καὶ προεξαρχόντων τῶν ἀπὸ τῆς Στοᾶς καὶ τῶν Ἐπικουρείων. Θεολογικωτέραν ἀφετηρίαν καὶ θεοσοφικὴν χροιάν εἶχον τὰ φιλοσοφούμενα τῶν Νεοπλατωνικῶν. ¹⁾

Κατὰ τοὺς λοιποὺς χρόνους διεκρίνετο μὲν ἡ φιλοσοφία ὡς κατὰ κόσμον σοφία ἢ ἐπιστήμη (*scientia saecularia* ἢ κατὰ Γερμανοὺς *Weltweisheit*) ἀπὸ τῆς θεολογίας, ὡς κατὰ θεὸν σοφίας καὶ ἐπιστήμης (τῆς *Gottesgelehrtheit* τῶν Γερμανῶν) καὶ ἀνεξαρτησίαν τινὰ εἶχε περὶ τὰ Λογικά, ἐν τῇ ἐξετάσει ὁμοῦς τῶν ἄλλων προβλημάτων τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ βίου κατὰ κανόνα ἐλογίζετο ὡς ὑπηρετικὴ τῇ θεολογίᾳ, ὡς θεραπαινὶς τῆς θεολογίας (*ancilla theologiae*). Ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις καίτοι ἀνεκτέησατο κατὰ μικρὸν τὴν προτέραν αὐτῆς ἀνεξαρτησίαν καὶ αὐτοτέλειαν, ἐτιμήθη δὲ παρὰ πολλῶν καὶ ἐπὶ πολὺ ὡς ἡ δέσποινα τῶν ἐπιστημῶν ἢ ὡς ἐπιστήμη τῶν ἐπιστημῶν ἢ ὡς ἡ καθόλου ἐπιστήμη, ἢ ὡς ἐπιστήμη τοῦ ἀπολύτου, ἢ τῆς ἀπολύτου ἀληθείας, πλὴν ἔσχε καὶ διατελεῖ ἔχουσα καὶ τοὺς παραθεωροῦντας αὐτήν, καὶ τοὺς παντάπασιν ἐκκυρίττοντας αὐτήν καὶ οὐδεμίαν αὐτῇ ἀναγνωρίζοντας θέσιν μεταξὺ τῶ ἐπιστημῶν. Εὐρίσκονται οἱ τοιοῦτοι ὡς εἶκός μεταξὺ τῶν μαθηματικῶν καὶ

¹⁾ Ἐπιθι τοῦ συγγραφέως ἐνθα ἀνωτέρω § § 5. 62—63. 81—83. 96. 99.112.118.120.125,128.140.

τῶν περὶ τὰς φυσικὰς καὶ θετικὰς ἐπιστήμας διατριβόντων. Ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς τιμῶσι καὶ ἐξαίρουσι τὴν φιλόσοφον ἐνασχόλησιν δὲν ἐπετεύχθη τις ὁμοφωνία ἐν τῷ καθορισμῷ τῆς ἐννοίας καὶ τοῦ ἔργου αὐτῆς, καὶ παρὰ τοὺς ἀντεχομένους τῆς ἀρχαίας αὐτῆς ἐκδοχῆς, ὡς πρώτης τινός καὶ κατ' ἐξοχὴν φιλοσοφίας ἢ ἐπιστήμης τῶν καθόλου, ἢ τῶν πρώτων ἀρχῶν καὶ αἰτίων τῶν ὄντων, ἐφάνησαν καὶ οἱ περιορίζοντες τὸ ἔργον αὐτῆς ἐντὸς στενωτάτων ὄριων, οἱ μὲν εἰς μόνας τὰς γενικὰς ἐννοίας ἢ ἰδέας τὰς ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν μὲν συλλογιστικῶς καὶ κατ' ἀφαίρεσιν συλλαμβανομένας, οὐδεμίαν ὁμῶς ἀσκούσας ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν ἐπίδρασιν, οἱ δὲ εἰς μόνον τὰ νοούμενα ἢ νοητά, εἰς ὄντα ὑπερκείμενα τῶν θετικῶς καὶ κατ' ἐμπειρίαν γνωρίμων καὶ μόνον ἀμέσῳ τινὶ νοήσει ἢ διαισθήσει συλλαμβανόμενα καὶ θεωρούμενα, οἱ δὲ τοῦναντίον εἰς μόνον τὰ θετικῶς καὶ ἐμπειρικῶς γνῶριμα, ἄλλοι εἰς μόνον τὰ ἰδίως λογικὰ καὶ γνωσιολογικά, καὶ ἄλλοι εἰς τὰ ἀντιποιούμενα ἰδίας ἀξίας καὶ ἐπιβολῆς, εἰς τὰ δεκτικὰ ἐκτιμήσεως καὶ διατιμήσεως κατὰ τὸ κῦρος καὶ τὴν ἀξίαν αὐτῶν, οἷα πλὴν τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τὸ καλὸν ἢ ὠραῖον, καὶ τὸ ὄσιον, ἢ εὐσέβεια ἢ θρησκευτική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Τὸ πλάτος ἢ προβλήματα καὶ μέρη τῆς φιλοσοφίας.

§ 12. *Διακρίσεις προβλημάτων καὶ μερῶν τῆς φιλοσοφίας.*

Ὁμοφωνία δὲν ὑπῆρχεν ἀπ' ἀρχῆς οὐδὲ εἰς τὴν διαίρεσιν τῆς φιλοσοφίας καὶ τὴν διάκρισιν τῶν προβλημάτων αὐτῆς, καὶ παρὰ τὴν φαινομένην παρὰ Πλάτωνι καὶ ἐπὶ πολὺ κοινοτέραν ἀποβᾶσαν διάκρισιν τῶν διαλεκτικῶν ἢ λογικῶν, τῶν φυσικῶν καὶ τῶν ἠθικῶν, ὑπῆρχε καὶ ἡ Ἀριστοτέλειος διάκρισις τῶν θεωρητικῶν, τῶν πρακτικῶν καὶ τῶν ποιητικῶν, ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ἀρχῇ τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας εὑρηταί τις παρὰ τῷ Βάκωνι συνδυασμὸς τῶν δύο διακρίσεων, καὶ τῇ διακρίσει εἰς θεολογικά, φυσικὰ καὶ ἀνθρωπολογικά, τῇ γενομένη κατὰ τὴν διαφορὰν τῶν ὑποθέσεων τῆς ἐρεῦνης, ὑποσυνάπτονται καὶ ἄλλαι διακρίσεις, ἢ τῶν πρώτων ἢ καθόλου (prima ἢ